

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΑΣ

Χρυσαλλίδος 38, 14561 Ν. Κηφισιά
Τηλ.: 2108070686 Φαξ: 2106204714 Email: info@aeaa.gr

ΒΕΒΑΙΩΣΗ

Βεβαιώνεται ότι ο **Αθανάσιος Παπαθανασίου**, Διδάκτωρ, Μέλος Ε.Δι.Π της Α.Ε.Α.Α., συμμετείχε ως εισηγητής στο 1^ο Διεπιστημονικό Συνέδριο της ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΑΣ, με θέμα *«Χριστιανισμός και Ανθρωπισμός»*, το οποίο πραγματοποιήθηκε από 6 - 8 Νοεμβρίου 2019 στην Αθήνα, στην έδρα της Σχολής. Το θέμα της εισήγησής του ήταν: *«Θεολογία Minjung: Η κορεατική χριστιανική θεολογία της απελευθέρωσης. Διάλογος με την Ορθόδοξη παράδοση»*.

Κηφισιά, 8/11/2019

Ο Πρόεδρος της
Οργανωτικής Επιτροπής

Πρωτοπρ. π. Δημήτριος Κουτσούρης
Επίκουρος Καθηγητής

Αθανάσιος Ν. Παπαθανασίου

Δρ. Θεολογίας, Διδάσκων (ΕΔΙΠ) στην Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθήνας
paptam@windowslive.com

Θεολογία Minjung (Μιντζούνγκ):

Η κορεατική χριστιανική θεολογία της απελευθέρωσης.

Διάλογος με την Ορθόδοξη παράδοση.

Αφιερωμένο στον Γιώργο Κουτσοδιάκο

Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ

Θεολογία της Απελευθέρωσης ονομάζεται το θεολογικό κίνημα, το οποίο θεωρεί βασική αποστολή της Εκκλησίας την απελευθέρωση του ανθρώπου και της κοινωνίας από την εκμετάλλευση και τη φτώχεια, από την οικονομική και πολιτική τυραννία. Για τη Θεολογία της Απελευθέρωσης όλα αυτά (η κοινωνική αδικία και ο κοινωνικός αποκλεισμός, με δυο λόγια) είναι εκδήλωση του δαιμονικού, το οποίο μέσα στην ιστορία αντιστρατεύεται τη Βασιλεία του Θεού¹.

Ως κίνημα η Θεολογία της Απελευθέρωσης σχηματίστηκε τη δεκαετία του 1960² από Ρωμαιοκαθολικούς στη Λατινική Αμερική, η οποία βίωνε αφάνταστες οδύνες από τις δικτατορίες και την οικονομική εξαθλίωση. Το κίνημα βρήκε εξαιρετική απήχηση στους λατινοαμερικάνικους λαούς, ταυτόχρονα όμως πολεμήθηκε, τόσο από το Βατικανό, όσο και από συντηρητικούς προτεσταντικούς κύκλους, ιδίως των Ηνωμένων Πολιτειών³. Εξαπλώθηκε ωστόσο σε όλες τις

¹ Βλ. μια σκιαγράφιση στο Leonardo Boff & Clodovis Boff, *Introducing Liberation Theology* (μτφρ. Paul Burns), εκδ. Orbis Books, Maryknoll, NY ²2001. Στα ελληνικά βλ. Άγγελος Γουνόπουλος, «Η Θεολογία της Απελευθέρωσης στην ενσαρκωμένη Λατινική Αμερική», *Νέος Ερμής ο Λόγιος* 11 (2015), σσ. 225-239. Ροζίνο Τζιμπελλίνι, *Η Θεολογία του 20ού αιώνα* (μτφρ. Παναγιώτης Αρ. Υφαντής), εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα 2002, σσ. 429-473.

² Με εμβληματικό σημείο τη σύνοδο των Καθολικών επισκόπων της Λατινικής Αμερικής στο Μεντεγίν της Κολομβίας το 1968. Βλ. Leonardo Boff & Clodovis Boff, ό.π., σ. 46.

³ Βλ. Sonia M. Scheuren Acevedo, «The opposition to Latin American Liberation Theology and the transformation of Christianity, 1960-1990», *Florida International University Electronic Theses and Dissertations* (2016), <https://digitalcommons.fiu.edu/etd/2454> (πρόσβαση σε όλα τα διαδικτυακά κείμενα: 12-12-2019).

ηπείρους, συνάντησε το ενδιαφέρον θεολόγων από όλες τις χριστιανικές παραδόσεις, διατύπωσε πολύ σημαντικά ερωτήματα και ανέπτυξε μεγάλη ποικιλομορφία (πράγμα που έχει ιδιαίτερη σημασία και για το θέμα μας).

Όπως είπα, η Θεολογία της Απελευθέρωσης συγκροτήθηκε στη δεκαετία του 1960. Ωστόσο οι ρίζες της βρίσκονται σε όλη την πορεία της χριστιανικής Εκκλησίας, εξ αρχής. Αδιάκοπα, μέσα στους αιώνες, πρόσωπα και ρεύματα μαρτυρούν την πρωτοκαθεδρία της έμπρακτης αγάπης και της αλληλεγγύης, και ταυτόχρονα καταγγέλλουν την απεμπόληση της κοινωνικής ευαισθησίας από τους Χριστιανούς. Πώς είχε ονομάσει ο Μέγας Βασίλειος την προσήλωση στη λειτουργική ζωή και την άσκηση, όταν αυτή η προσήλωση δεν συνοδεύεται από έγνοια για τους αδύναμους; *Αδάπανη ευλάβεια*, η οποία αφήνει έξω από τη Βασιλεία όσους την ασκούν!⁴

Για να πιάσουμε το «νεύρο» της Θεολογίας της Απελευθέρωσης, πρέπει να κατανοήσουμε κάτι ιδιαίτερο: Τη διαφορά της από την φιλανθρωπία και την περιστασιακή ελεημοσύνη. Η Θεολογία της Απελευθέρωσης δεν οραματίζεται ούτε ελεημοσύνη ούτε επιδόματα στα θύματα της φτώχειας. Οραματίζεται αλλαγή των κοινωνικών δομών, ώστε να μην παράγεται φτώχεια.

Ωστόσο είναι γεγονός ότι, όποτε τίθεται αυτό το ζήτημα σε θρησκευτικούς κύκλους, συχνά εκδηλώνεται δυσφορία. Και διατυπώνεται η αντίρρηση ότι την πνευματική ζωή δεν την αφορά η κριτική του κοινωνικο-οικονομικού συστήματος, ούτε το όραμα μιας δίκαιης κοινωνίας. Κατά την ταπεινή μου άποψη, η θέση αυτή έχει σοβαρό πρόβλημα, καθόσον προσπερνά σημαντικά προτάγματα του Ευαγγελίου και συγκεκριμένες Πατερικές φωνές με απελευθερωτική δυναμική. Από το πέλαγος τέτοιων Πατερικών φωνών, θα αναφέρω ενδεικτικά μερικές:

Οι Πατέρες, πρώτα απ' όλα, τονίζουν ότι η ελεημοσύνη είναι σημαντική, όποτε είναι έκφραση αγάπης.⁵ Ταυτόχρονα όμως πολλοί επισημαίνουν ότι η ελεημοσύνη είναι ανεπαρκής και μπορεί να λειτουργεί ως άλλοθι του ένοχου συστήματος, το οποίο παράγει αδικία. «*Ποιο είναι το όφελος*», ρωτά ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης, «*αν δημιουργείς πολλούς φτωχούς, και κατόπιν ανακουφίζεις έναν; Αν δεν υπήρχε το πλήθος των εκμεταλλευτών, δεν θα υπήρχε ούτε το πλήθος των εξαθλιωμένων*»⁶. Και ο άγιος Αστέριος Αμασειάς προχωρεί ακόμη περισσότερο, κάνοντας -θα

⁴ Μ. Βασίλειος, στο: Ιωάννου Δαμασκηνού, *Τα ιερά παράλληλα*, PG 95, 1489C-D.

⁵ Ενδεικτικά βλ. Γρηγόριος Νύσσης, *Εις τους μακαρισμούς, λόγος ε'*, 1252C-D.

⁶ Γρηγόριος Νύσσης, *Κατά τοκίζοντων*, PG 46, 445 A-B. Η απόδοση των κειμένων είναι του γράφοντος.

λέγαμε- μια πρώιμη κριτική του καπιταλισμού: «Είναι αδύνατο να συγκεντρώσεις τεράστιο πλούτο δίχως να διαπράξεις αμαρτία».⁷

Ακόμη και σήμερα πολλοί θρησκευόμενοι γοητεύονται από την ιδέα ότι η ταξική ανισότητα είναι θέλημα Θεού. Όπως αντιθέτως, ωστόσο, πλήθος Πατέρων ορίζει την ταξική ανισότητα ως αποτέλεσμα της πτώσης – ως αποτέλεσμα της αρπαγής των κοινών αγαθών από λίγους· σαν αυτούς (λέει ο Μέγας Βασίλειος) που μπαίνουν πρώτοι σε ένα θέατρο, καταλαμβάνουν για τον εαυτό τους πολλά καθίσματα, και αφήνουν όρθιους τους άλλους⁸. Είναι γεγονός πως η διαβεβαίωση του Χριστού, ότι είναι πιο εύκολο να περάσει ολόκληρη καμήλα ή ένα παλαμάρι από την τρύπα μιας βελόνας, παρά ένας πλούσιος στη Βασιλεία του Θεού (Λουκ. 18:25), παραμένει στους αιώνες δυσβάσταχτη, και πρώτα απ' όλα για τους ίδιους τους μαθητές του Χριστού! Οι οποίοι μαθητές του Χριστού χρειάζεται ταυτόχρονα να κρατούν κατά νου, στον αγώνα τους για τη δικαιοσύνη, ότι η Βασιλεία του Θεού δεν μπορεί να ταυτιστεί με κάποιο καθεστώς, αλλά ρίχνει το φως της μέσα στην ιστορία και εμπνέει κριτήρια ζωής.

Ας έρθουμε τώρα στην Κορέα, και στη μορφή την οποία έλαβε εκεί η Θεολογία της Απελευθέρωσης.

Η ΚΟΡΕΑΤΙΚΗ ΙΔΙΟΠΡΟΣΩΠΙΑ

Ο κορεατικός λαός έχει ζήσει πόνο και καταπίεση επί σειρά αιώνων. Απανωτές εισβολές και κατοχές ταλαιπώρησαν τη χώρα, κυρίως από τις δύο υπερδυνάμεις της Άπω Ανατολής, την Κίνα και την Ιαπωνία. Αλλά και το ντόπιο, παραδοσιακό σύστημα ήταν τυραννικό. Ο Κομφουκιανισμός θεοποιούσε την σιδερένια κοινωνική ιεραρχία και την απόλυτη υποταγή στους ανωτέρους. Κάποιες στιγμές, στο φεουδαρχικό σύστημα της Κορέας σχεδόν ο μισός πληθυσμός της χώρας αποτελούσε κληρονομικούς δούλους ενός μικρού αριθμού γαιοκτημόνων⁹.

⁷ Αστέριος Αμασειάς, *Ομιλία α' εις τον πλούσιον και εις τον Λάζαρον*, PG 40, 169A.

⁸ Μ. Βασίλειος, *Εις το καθελώ μου τας αποθήκας*, PG 31, 276B. Γενικά για την κοινωνική οπτική των Πατέρων, βλ. το μελέτημά μου, «Προοπτικές της Πατερικής σκέψης για μια θεολογία της απελευθέρωσης», στο: *Βιβλική θεολογία της απελευθέρωσης, πατερική θεολογία και αμφισημίες της νεωτερικότητας* (επιμ. Παντελής Καλαϊτζίδης), εκδ. Ίνδικτος, Αθήναι 2012, σσ. 143-168.

⁹ Eunsoo Kim, «Minjung Theology in Korea. A Critique from a Reformed Theological Perspective», *Japan Christian Review* 64 (1998), σ. 64.

Μέσα λοιπόν σ' αυτή τη σκυθρωπή πραγματικότητα, έχει ξεχωριστή σημασία να δούμε τη γνωριμία της χώρας με τον Χριστιανισμό, και την ιδιαιτερότητα η οποία συνοδεύει τη γνωριμία αυτή.

Ήδη την εποχή κατά την οποία δρούσε στη γειτονική Κίνα ο σπουδαίος Ρωμαιοκαθολικός Ιησουΐτης ιεραπόστολος Matteo Ricci (1552-1610), ορισμένοι Κορεάτες πληροφορήθηκαν για τον Χριστιανισμό από ιεραποστολικά φυλλάδια¹⁰. Παράλληλα, άλλοι Κορεάτες γνώρισαν την πίστη στο Ναγκασάκι της Ιαπωνίας, όπου τους είχαν μεταφέρει ως δούλους τα ιαπωνικά στρατεύματα το 1594, μετά από εισβολή στην Κορέα (οι Χριστιανοί αποτελούσαν μειονότητα στην Ιαπωνία, αλλά το Ναγκασάκι αναδείχθηκε σε «προπύργιο των Ρωμαιοκαθολικών»¹¹). Το 1777 νεαροί λόγιοι Κομφουκιανιστές συγκρότησαν στην Κορέα ομάδα μελέτης των Ιησουϊτικών φυλλαδίων. Αποφασιστικό σημείο θεωρείται το έτος 1784, όταν ένα μέλος αυτής της ομάδας Κορεατών, ο Yi Seung-Hun, ταξίδεψε στην Κίνα, μύηθηκε στον Χριστιανισμό και βαπτίσθηκε στο Πεκίνο. Στη συνέχεια επέστρεψε στην πατρίδα του κομίζοντας την Καθολική πίστη, η οποία και βρήκε ανταπόκριση κυρίως σε μέλη των ανώτερων κοινωνικών τάξεων. Οι κορεατικές αρχές όμως αντιμετώπισαν εχθρικά τη νέα θρησκεία, βλέποντάς την ως ξενικό προϊόν το οποίο απειλούσε να αλλοιώσει την κορεατική ταυτότητα. Τον φόβο αυτόν ενίσχυσε ιδιαίτερα το γεγονός ότι το 1790 το Βατικανό χαρακτήρισε ειδωλολατρική πρακτική την απωανατολική «λατρεία των προγόνων» και την απαγόρευσε στους εκεί πιστούς, προδήλως σε αντίθεση προς την στάση του Matteo Ricci, ο οποίος δύο αιώνες νωρίτερα είχε προσπαθήσει να καθιερώσει την πρόσληψη αυτής της «λατρείας» από τους Χριστιανούς ως τιμή προς (και ως προσευχή για) τους προγόνους¹². Στην Κορέα, λοιπόν, η χριστιανική πίστη απαγορεύτηκε και διώχθηκε, ο δε Yi Seung-Hun μαρτύρησε στον μεγάλο διωγμό του 1801, στις 8 Απριλίου. Ακολούθησαν κι άλλοι διωγμοί, μέχρι το 1866. Επί πλέον, ολόκληρο τον 19^ο αιώνα και μέχρι τις αρχές του 20^{ου}, η Κορέα αυτοαπομονώθηκε από τον υπόλοιπο κόσμο και γι' αυτό αποκλήθηκε «Βασίλειο Ερημίτης». Η κατάσταση αυτή έληξε το 1910,

¹⁰ Για όσα ακολουθούν βλ. James Huntley Grayson, «A quarter-millennium of Christianity in Korea», στο: *Christianity in Korea* (επιμ. Robert E. Buswell & Timothy S. Lee), εκδ. University of Hawai'i Press, Honolulu 2006, σσ. 8-9. Kirsteen Kim & Hoon Ko, «Who brought the Gospel to Korea? Koreans did», *Christianity Today*, <https://www.christianitytoday.com/history/2018/february/korean-christianity.html>

¹¹ Αναστάσιος, αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας, *Έως εσχάτου της γης. Ιστορικά ιεραποστολικά μελετήματα*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 2013, σ. 228.

¹² Βλ. Paul A. Rule, «What were "The directives of Matteo Ricci" regarding the Chinese rites?», *Pacific Rim Report* 54 (2010), σσ. 1-8. Σημειωτέον ότι στάση παρόμοια με του Ricci τηρούσε, τρεις αιώνες περίπου αργότερα, ο Νικόλαος Κασάτκιν, Ορθόδοξος ιεραπόστολος στην Ιαπωνία. Βλ. Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, *Ένας Ιάπωνας δίχως σχιστά μάτια. Νικόλαος Κασάτκιν, ο ευαγγελιστής των Ιαπώνων*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2018, ιδίως σ. 62.

αλλά όχι με κορεατική απόφαση. Έληξε όταν η Ιαπωνία προσάρτησε βίαια τη χώρα, σε βάρος της οποίας άλλωστε ασκούσε επιθετική και επεκτατική πολιτική ήδη από το 1876. Κατά την ιαπωνική κατοχή (η οποία δεν έληξε παρά το 1945, με τον τερματισμό του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου) η Κορέα γνώρισε απίστευτη φρίκη και βασανιστήρια.¹³

Κατά τη διάρκεια, ωστόσο, της ιαπωνικής επιβολής και κατοχής, γνώρισε εξάπλωση στη χώρα ο Προτεσταντισμός, ο οποίος είχε εισέλθει στη χώρα το 1894¹⁴. Ο λόγος της εξάπλωσής του ήταν κυρίως η μέθοδος των ιεραποστόλων του. Αντίθετα προς τους Ρωμαιοκαθολικούς, οι Προτεστάντες ιεραπόστολοι δεν απευθύνθηκαν στις ανώτερες τάξεις, αλλά κατά βάση στον απλό λαό. Εφάρμοσαν τις απόψεις του Αμερικανού Πρεσβυτεριανού ιεραποστόλου στην Κίνα John Livingston Nevius (1829-1893), ο οποίος είχε υποστηρίξει τη συγκρότηση αυτάρκων εκκλησιαστικών κοινοτήτων, κι όχι παραρτημάτων κάποιας μητροπολιτικής εκκλησίας του δυτικού κόσμου. Οι απόψεις του Nevius δεν εισακούστηκαν στο πεδίο της δικής του δράσης, στην Κίνα, βρήκαν όμως πρόσφορο έδαφος στην Κορέα. Οι Προτεστάντες ιεραπόστολοι μετέφραζαν την Αγία Γραφή στην κορεατική γλώσσα, τη χρήση της οποίας είχαν απαγορεύσει οι Ιάπωνες κατακτητές (όπως παλαιότερα την είχαν απαγορεύσει οι Κινέζοι κατακτητές), κι έτσι αίφνης ο λαός βρέθηκε μπροστά σε ολοκαίνουργιους ορίζοντες. Οι απόκληροι μάθαιναν από το Ευαγγέλιο ότι δεν ήταν ούτε δούλοι ούτε αντικείμενα, αλλά πρόσωπα ανεπανάληπτα, τα οποία έχουν κληθεί σε ελευθερία. Υπ' αυτή την ευαγγελική απελευθερωτική επίδραση, Κορεάτες Χριστιανοί εξήλθαν από την παθητική στάση και συμμετείχαν στο κίνημα αντίστασης κατά της ιαπωνικής κατοχής. Η παράδοση μάλιστα την οποία δημιούργησε αυτό το κίνημα, τροφοδότησε αργότερα, στη δεκαετία του 1970, το κίνημα για εκδημοκρατισμό και ανθρώπινα δικαιώματα, για το οποίο θα μιλήσουμε παρακάτω. Ωστόσο, αυτό το χριστιανικό απελευθερωτικό ρεύμα δεν ήταν το μόνο. Κατά την ιαπωνική κατοχή ορισμένοι Αμερικανοί Προτεστάντες ιεραπόστολοι, οι οποίοι δεν ήθελαν να έρθουν σε ρήξη με τους Ιάπωνες επικυρίαρχους με τον κίνδυνο να εκδιωχθούν από τη χώρα, υποστήριζαν ότι οι Χριστιανοί όφειλαν να επικεντρώνουν στην ατομική σωτηρία τους και να απέχουν από κάθε πολιτική και κοινωνική δραστηριότητα. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, τα βασικά χαρακτηριστικά του κορεατικού Χριστιανισμού ορίστηκαν από το γεγονός ότι στην χώρα αυτή ο Χριστιανισμός εμφανίστηκε (και κατά την Ρωμαιοκαθολική είσοδο του 18^{ου} αιώνα και κατά την Προτεσταντική είσοδο του 20^{ου} αιώνα) ως πνευματικότητα απελευθερωτική και ως πηγή δύναμης κατά του ιμπεριαλισμού. Αντιθέτως, στις άλλες χώρες της Άπω Ανατολής (και στην

¹³ Michael J. Seth, *A History of Korea from Antiquity to the Present*, εκδ. Rowman & Littlefield, Plymouth 2011, σσ. 215-222, 265-304.

¹⁴ James Huntley Grayson, ό.π., σσ. 12-15.

Κίνα και στην την Ιαπωνία) ο Χριστιανισμός είχε βιωθεί ως θρησκεία και πολιτικό όργανο των ιμπεριαλιστών (Πορτογάλων, Άγγλων κ.ά.)¹⁵.

Όπως είπαμε, η ιαπωνική κατοχή έληξε το 1945, με τον τερματισμό του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και τη συντριβή της Ιαπωνίας. Ωστόσο, ακόμα και τότε η πονεμένη χώρα δεν ησύχασε. Ο μεταπολεμικός συσχετισμός δυνάμεων στρίμωξε την Κορέα στη μέγγενη του ανταγωνισμού μεταξύ του δυτικού κόσμου αφενός και του κομμουνιστικού αφετέρου. Αυτό οδήγησε, ως γνωστό, στον εμφύλιο πόλεμο της Κορέας (1950-1953) και στη διχοτόμηση της χώρας σε Βόρεια και Νότια. Η Βόρεια Κορέα βασίστηκε στις σχέσεις της με τη Σοβιετική Ένωση και τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας, ενώ η Νότια Κορέα εντάχθηκε στην τροχιά της Δύσης. Από αυτό το σημείο, το μελέτημά μας επικεντρώνει στη Νότια Κορέα.

Εξαντλημένη από τον εμφύλιο πόλεμο, η Νότια Κορέα περιήλθε σε πολιτική αστάθεια και κατέληξε σε αυταρχική διακυβέρνηση για πάνω από τριάντα χρόνια. Από το 1961 ως το 1993 η χώρα κυβερνήθηκε από πραξικοπηματίες στρατηγούς¹⁶. Στις δεκαετίες του 1960 και 1970 επιδιώχτηκε με σκληρά μέτρα η ένταξη της χώρας στην καπιταλιστική ανάπτυξη, πράγμα που σήμανε τον φρενήρη εκβιομηχανισμό της, με απόλυτη ενίσχυση της άρχουσας ελίτ, εξαθλίωση των λαϊκών στρωμάτων, αντιδημοκρατικά νομοθετήματα, απουσία πολιτικού διαλόγου και συντριβή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁷. Ενδεικτικά αναφέρω ότι οι ώρες εργασίας πολλών εργαζομένων έφταναν συχνά τις 70 την εβδομάδα.¹⁸ Επρόκειτο για περίπτωση αύξησης του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος με συρρίκνωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος της εργατικής τάξης και με περιστολή των ελευθεριών. Χαρακτηριστικά απέδωσε το 1972 την εξαθλίωση αυτήν, πάνω στην οποία χτιζόταν η ανάπτυξη της χώρας, ένα ποίημα του Ρωμαιοκαθολικού ποιητή Kim

¹⁵ Bong Rin Ro, «Korea, South», στο: *Evangelical Dictionary of World Missions* (επιμ. A. Scott Moreau), εκδ. Baker Books & Paternoster Press, Grand Rapids & Carlisle 2000, σσ. 545-546. Peter C. Phan, *Christianity with an Asian Face. Asian American Theology in the Making*, εκδ. Orbis Books, Maryknoll, NY 2003, σ. 83.

¹⁶ Μετά την πτώση της κυβέρνησης του προέδρου Syngman Rhee, υπό το βάρος της λαϊκής δυσανεξίας, η χώρα κυβερνήθηκε από τους στρατηγούς Park Chung-Hee (1962-1979), Chun Doo-Hwan (1980-1987) και Ro Tai-Woo (1988-1993). Το 1993 το στρατιωτικό καθεστώς αντικαταστάθηκε από πολιτικό, υπό τον πρόεδρο Kim Young-Sam (1993-98). Βλ. Bong Rin Ro, «Korea, South», ό.π., σ. 545.

¹⁷ Hong Jei Lee, *The comparative study of the Christology in Latin American liberation theology and Korean Minjung theology* (PhD thesis), University of Glasgow, 1990, <http://theses.gla.ac.uk/2397/>, σ. 148-152. Byung-Mu Ahn, «Korean Theology», στο: *Dictionary of Mission. Theology, History, Perspectives* (επιμ. Karl Müller κ.ά.), εκδ. Orbis Books, Maryknoll, NY 2003, σσ. 246-247.

¹⁸ Andrew Eungi Kim, «Minjung Theology in Contemporary Korea: Liberation Theology and a Reconsideration of Secularization Theory», *Religions* 9.12 (2018), σ. 2, <https://www.mdpi.com/2077-1444/9/12/415/htm>

Chi Ha, ο οποίος συνελήφθη, βασανίστηκε και φυλακίστηκε από το καθεστώς¹⁹. Το ποίημα, με τίτλο «Η ιστορία ενός ήχου», μιλούσε για έναν εργάτη, τον Ando:

Ο Άντο δούλευε σαν βόδι,
αλλά ήταν δειλός σαν ποντίκι και απλός σαν πρόβατο,
ήταν δηλαδή από εκείνους τους άκακους
που δεν χρειάζονται νόμους για να ζουν σωστά.
Όμως, τα καπρίτσια της μοίρας [...]
κατέστρεφαν κάθε κόπο του [...].
Άρχισε να σκέφτεται να κρεμαστεί,
αλλά στο σπίτι του δεν υπήρχε δοκάρι.
Να αυτοκτονήσει ανοίγοντας το υγραέριο, δεν γινόταν,
γιατί τα παράθυρα ήταν γεμάτα τρύπες.
Ούτε μπορούσε να σκοτωθεί
πίνοντας κρασί με δηλητήριο·
δεν είχε χρήματα ούτε για ένα ποτήρι κρασί [...]"²⁰.

Η ΑΝΑΔΥΣΗ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ MINJUNG

Στην οδυνηρή, λοιπόν, δεκαετία του 1970 ξέσπασαν διαμαρτυρίες και διαδηλώσεις των λαϊκών στρωμάτων, φοιτητών και διανοουμένων, με αίτημα τη δημοκρατία και την κοινωνική δικαιοσύνη. Συχνά οι κινητοποιήσεις κατέληγαν σε αιματηρές συγκρούσεις με την αστυνομία και

¹⁹ «Kim, Chi-Ha 1941–», <https://www.encyclopedia.com/arts/educational-magazines/kim-chi-ha-1941>

²⁰ «The Story of a Sound – Kim Chiha (1972)», <https://atikromi.wordpress.com/2015/01/23/the-story-of-a-sound-kim-chiha-1972/> (απόδοση, του γράφοντος). Βλ. και Yoon Ki Kim, «Reillumination of Minjung Theology. Emerging Theologies in Ecumenical Dialogue», *Princeton Theological Review* 20.1 (2017), σ. 38.

τον στρατό²¹. Σημαντικό παράγοντα των εξεγέρσεων αποτέλεσε ένα ρεύμα / κίνημα της χριστιανικής θεολογίας, το οποίο διαμορφώθηκε ακριβώς τότε, μέσα στον αναβρασμό των εξεγέρσεων. Το 1972, όταν ο στρατηγός Park Chung-Hee επέβαλε στρατιωτικό νόμο, μια σειρά χριστιανικών (Προτεσταντικών και Ρωμαιοκαθολικών) φορέων δήλωσε την αντίθεσή της στη δικτατορία και στην καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων [η «Αστική (Urban) Βιομηχανική Ιεραποστολή», η «Χριστιανική Ομοσπονδία Κορεατών Φοιτητών», το «Χριστιανικό Οικουμενικό Συμβούλιο Νέων», η «Ένωση Καθολικών Αγροτών», η «Καθολική Επιτροπή για Δικαιοσύνη και Ειρήνη» κ.ά.]. Παρόμοια, το 1974 εκδόθηκε η «Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην Κορέα», από το Κορεατικό Εθνικό Συμβούλιο Εκκλησιών, και η «Θεολογική Δήλωση Κορεατών Χριστιανών», υπογεγραμμένη από εξηντάξι θεολόγους και κληρικούς. Την δε 1 Μαρτίου 1976 δημοσιοποιήθηκε το κείμενο δώδεκα διακεκριμένων εκκλησιαστικών ηγετών με τίτλο «Διακήρυξη για την Αποκατάσταση της Δημοκρατίας».²² Αυτές υπήρξαν μερικές από τις εμβληματικές διαμαρτυρίες του χριστιανικού κόσμου της χώρας.

Το καθεστώς χαρακτήρισε τους αντιδρώντες «κομμουνιστές» και προχώρησε σε διώξεις.²³ Χαρακτηριστικό της ορμής των εξεγερμένων πιστών υπήρξε η στάση κάποιων θεολόγων οι οποίοι συμμετείχαν αυτοπροσώπως στις κινητοποιήσεις, απολύθηκαν από τις θέσεις τους και συχνά κατέληξαν στη φυλακή. Κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού τους μετέτρεπαν τα δεσμοπήρια σε ένα είδος θεολογικών σεμιναρίων, διδάσκοντας σε άλλους κρατούμενους διαδηλωτές την απελευθερωτική ανάγνωση του Ευαγγελίου²⁴. Όλος αυτός ο αναβρασμός και ο θεολογικός στοχασμός που πυροδοτήθηκε, οδήγησαν στον σχηματισμό του θεολογικού ρεύματος / κινήματος που αυτο-ονομάστηκε Θεολογία Minjung (Μιντζούνγκ). Για την ακρίβεια, έτσι το ονόμασαν στα μέσα της δεκαετίας του 1970 δύο από τους θεμελιωτές του, οι ακαδημαϊκοί θεολόγοι Suh Nam Dong (1918-1984) και Ahn Byung Mu (1922-1996). Ο Suh Nam Dong δημιούργησε τον όρο και ο Ahn Byung Mu βάθυνε το περιεχόμενό του.²⁵

²¹ Hong Jei Lee, ό.π., 151-152.

²² Bong Rin Ro, «Minjung Theology», στο: *Evangelical Dictionary of World Missions*, ό.π., σ. 628.

²³ Yoon Ki Kim, ό.π., σ. 38.

²⁴ A. Sung Park, «Minjung Theology: A Korean contextual theology», *The Indian Journal of Theology* 33 (1984), σ. 1. Suh Kwang-Sun David, «Suh Nam-Dong and Minjung in the globalizing world. A belated eulogy», στο: *Minjung Theology Today. Contextual and Intercultural Perspectives* (επιμ. Jin-Kwan Kwon & Volker Küster), εκδ. Evangelische Verlagsanstalt GmbH, Leipzig 2018, σ. 16.

²⁵ Βλ. Chang-Hee Son, *Haan of Minjung Theology and Han of Han Philosophy in the Paradigm of Process Philosophy and Metaphysics of Relatedness*, εκδ. University Press of America, Lanham – New York – Oxford 2000, σ. 52.

Η λέξη minjung είναι σύνθετη από τις λέξεις *min* (민중), που σημαίνει «λαός», και *jung* (民衆), που σημαίνει «πλήθος». Δεν σημαίνει γενικά και αφηρημένα «λαός». Σημαίνει ειδικά τη μάζα των εξαθλιωμένων και αποκλεισμένων²⁶. Έχει επισημανθεί ότι ο όρος minjung πρωτοχρησιμοποιήθηκε κατά τη δυναστεία Υί (1392-1910), για να σημάνει τα ευρέα λαϊκά στρώματα που καταπιέζονταν από την άρχουσα εγχώρια τάξη. Κατά την Ιαπωνική κατοχή (1910-1945) minjung θεωρήθηκε η πλειονότητα των Κορεατών, υπό την έννοια ότι δραματική κοινωνική μείωση υπέστησαν όλοι, πλην όσων συνεργάστηκαν με τους Ιάπωνες. Στη δεκαετία του 1970, πάντως, ο όρος προσδιόριζε πλέον, με ισχυρό ταξικό πρόσημο, τους μη-προνομιούχους και τους περιθωριοποιημένους της κορεατικής κοινωνίας.²⁷

Οι θεολόγοι Minjung θεωρούν ότι προδρομικές εκφάνσεις του κινήματός τους αποτέλεσαν παλαιότερες, σποραδικές εξεγέρσεις, όπως η ανταρσία των χωρικών της θρησκείας Donghak το 1894 κατά της κορεατικής κυβέρνησης, η εξέγερση της Πρωτομαγιάς του 1919 κατά των Ιαπώνων και οι φοιτητικές διαδηλώσεις της 19^{ης} Απριλίου 1960 κατά του διεφθαρμένου νοτιοκορεατικού καθεστώτος.²⁸ Στη δεκαετία του 1970 πλέον η Θεολογία Minjung διαμορφώθηκε σε ρεύμα της Θεολογίας της Απελευθέρωσης, αλλά σε ρεύμα με πάρα πολύ έντονα τα χαρακτηριστικά της κορεατικής πολιτισμικής, κοινωνικής και πολιτικής συνάφειας²⁹, παρόλο που ορισμένοι θεολόγοι της έλαβαν υπόψη τους και δυτικούς θεολόγους της Απελευθέρωσης, όπως τον πολύν Jürgen Moltmann (1926-)³⁰.

²⁶ Kwon Jin-Kwan, «Introduction», στο: *Minjung Theology Today*, ό.π., σ. 7. Eunsoo Kim, ό.π., σσ. 53-54 (εκεί και αντιδιαστολή κι από άλλους όρους, όπως «προλεταριάτο» κλπ.). Yoon Ki Kim, ό.π., σ. 37.

²⁷ Ya-Tang Chuang, «Minjung hermeneutics in Korea and Taiwan», στο: *Minjung Theology Today*, ό.π., σσ. 178-179. Απ' όσο έχω υπόψη μου, στα Ελληνικά έχουμε λιγοστά μελετήματα για τη θεολογία Minjung. Βλ. το πολύ ενδιαφέρον βιβλίο του Αριστείδη Βαρριά, *Μοντέλα ποιμαντικής του κοινωνικού «περιθωρίου» (Η ποιμαντική του «περιθωρίου», 2)*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005. σσ. 58-79 (το οποίο όμως δεν λαμβάνει υπόψη του την τάση υπερβολικής πρόσδεσης της θεολογίας Minjung στην κορεατική συνάφεια, όπως και την έκλειψή της στα τέλη του 20ού αιώνα). Βλ. επίσης τις μεταφράσεις James E. Palm & Elizabeth M. Bounds, «Σημειώσεις για τη θεολογία της απελευθέρωσης στην Ασία», στο: *Αριστερά και Θρησκεία. Η θεολογία της απελευθέρωσης* (μτφρ. Μίλτος Φραγκόπουλος), εκδ. Μηνιαία Επιθεώρηση / Monthly Review, Αθήνα (1984), σσ. 49-67, με σποραδικές αναφορές στη Θεολογία Minjung. Ροζίνο Τζιμπελλίνι, ό.π., σσ. 603-604.

²⁸ Eunsoo Kim, ό.π., σ. 58. Στις εξεγέρσεις αυτές πρωταγωνιστούσαν, κατά εποχή, τόσο γηγενή μη-χριστιανικά θρησκευτικά μορφώματα, όσο και, χριστιανικά. Βλ. Hong Jei Lee, ό.π., σσ. 156-166.

²⁹ Eunsoo Kim, ό.π., σ. 53.

³⁰ Hong Jei Lee, ό.π., σ. 173-179. Eunsoo Kim, ό.π., σ. 55.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ MINJUNG

Η διαμόρφωσή της Θεολογίας Minjung έγινε βαθμιαία, με τη συμβολή διαφόρων προσώπων και με τον σχηματισμό επιμέρους τάσεων³¹. Σε γενικές γραμμές πάντως το κίνημα φέρει τα εξής χαρακτηριστικά:

1. Ο «όχλος».

Ο Βιβλικός θεολόγος Ahn Byung-Mu, και εκ των πατέρων της Θεολογίας Minjung, υποστήριξε ότι το αντίστοιχο του όρου minjung στην Καινή Διαθήκη είναι ο όρος «όχλος» του κατά Μάρκον ευαγγελίου.³² Στην οπτική του Ahn Byung-Mu (η οποία και επηρέασε βαθιά την περαιτέρω εξέλιξη του κινήματος) η λέξη «όχλος» δεν είναι συνώνυμη της επίσης βιβλικής λέξης «λαός». «Λαός» ήταν γενικά και αδιαφοροποίητα ο πληθυσμός μιας περιοχής. «Όχλος» όμως ήταν οι απόβλητοι: οι πεινασμένοι, οι αμαρτωλοί, οι πόρνες και οι τελώνες³³. Όλη η πορεία του Χριστού είναι σφικτοδεμένη με τον όχλο· είναι ακατανόητη χωρίς τον όχλο και χωρίς την έγνοια του Ιησού για τον όχλο, έγνοια η οποία σκανδάλιζε τους Φαρισαίους. «Καὶ πολλοὶ τελῶναι καὶ ἀμαρτωλοὶ συνανέκειντο τῷ Ἰησοῦ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· ἦσαν γὰρ πολλοί, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ. 16 καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἰδόντες αὐτὸν ἐσθίοντα μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἀμαρτωλῶν ἔλεγον τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· τί ὅτι μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἀμαρτωλῶν ἐσθίει καὶ πίνει;» (Μάρκ. 2:15-16). «Καὶ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς εἶδε πολὺν ὄχλον καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ’ αὐτοῖς, ὅτι ἦσαν ὡς πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα, καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς πολλὰ» (Μάρκ. 6:34).

Εδώ η Θεολογία Minjung κάνει άλλη μια αντιδιαστολή: Ο όχλος με τον οποίο δέθηκε ο Χριστός ήταν κατεξοχήν οι μη-προνομιούχοι της Γαλιλαίας· της Γαλιλαίας των εθνών (Ματθ. 4:15). Ο ίδιος ο Χριστός ήταν Γαλιλαίος και minjung.³⁴ Αντίθετα, ο όχλος των λαμπρών Ιεροσολύμων ήταν το πλήθος που ταυτίστηκε με την ιουδαϊκή ελίτ και με τη ρωμαϊκή εξουσία και ζήτησε τη σταύρωση του Χριστού!³⁵ Η εβραϊκή ελίτ κατηγόρησε τον Ιησού στον Πιλάτο ότι «ἀνασεΐει τὸν λαόν

³¹ A. Sung Park, ό.π., σ. 4 κ.εξ. Andrew Eungi Kim, ό.π., σσ. 5-7.

³² Ahn Byung-Mu, «Jesus and the Minjung in the Gospel of Mark», στο: *Reading Minjung Theology in the Twenty-First Century. Selected Writings by Ahn Byung-Mu and Modern Critical Responses* (επιμ. Yung Suk Kim & Jin-Ho Kim), εκδ. Wipf and Stock, Eugene 2013, σσ. 49-64.

³³ Ahn Byung-Mu, ό.π., σσ. 54-58.

³⁴ Andrew Eungi Kim, ό.π., σ. 5. Yoon Ki Kim, ό.π., σσ. 39-40.

³⁵ Ahn Byung-Mu, «Minjung theology from the perspective of the Gospel of Mark», *Reading Minjung Theology*, ό.π., σ. 76. Βλ. και Hong Jei Lee, ό.π., σσ. 233-234.

διδάσκων καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἕως ᾧδε» (Λουκ. 23:5). Οι θεολόγοι Minjung αντιδιαστέλλουν επίσης τον Ιησού από τους Ζηλωτές της εποχής του. Η ταύτιση του Ιησού με το Ζηλωτικό κίνημα караδοκεί την ανάγνωση του κατά Μάρκον ευαγγελίου, όμως ο Ahn Byung Mu υποστήριξε ότι είναι λανθασμένη μια τέτοια ταύτιση, διότι οι Ζηλωτές συγκρούονταν με την άρχουσα τάξη, και μάλιστα βίαια, αλλά προεχόντως για τη δική τους επιβίωση. Αντιθέτως, ο Ιησούς αγωνιζόταν για τη ζωή των minjung και για την απελευθέρωσή τους από κάθε καταδυνάστευση, είτε εκ μέρους των Ρωμαίων είτε εκ μέρους της ιουδαϊκής θρησκευτικής ηγεσίας.³⁶ Η προσέγγιση αυτή μπορεί να είναι απλουστευτική για τα οράματα των Ζηλωτών, πάντως είναι ενδεικτική της οπτικής και των κριτηρίων των θεολόγων Minjung.

Γιατί η Θεολογία Minjung επικεντρώνει ειδικά στο ευαγγέλιο του Μάρκου; Διότι φρονεί ότι το εν λόγω ευαγγέλιο (το και αρχαιότερο) γράφτηκε για να ανταποκριθεί στις ανάγκες του εξαθλιωμένου λαού μετά την εβραϊκή εξέγερση κατά των Ρωμαίων και την καταστροφή της Ιερουσαλήμ (70 μ.Χ.), και μάλιστα ότι γράφτηκε σε αντιδιαστολή προς το κήρυγμα του αποστόλου Παύλου, το οποίο απεμπολούσε την κοινωνική δυναμική του ιστορικού Ιησού. Συγκεκριμένα (και πάντα κατά τους θεολόγους Minjung) ο Μάρκος είχε τέσσερις στόχους:

α. Να αποδοκιμάσει την παραδοσιακή θρησκεία του Ισραήλ, που είχε κέντρο της τον Ναό της Ιερουσαλήμ.

β. Να δώσει τη μαρτυρία του Ιησού στους Εβραίους που είχαν ξεριζωθεί από το εθνικο-θρησκευτικό τους κέντρο και βρίσκονταν πλέον στην αγωνία της διασποράς. Η μαρτυρία αυτή δεν παρουσίαζε τον Χριστό σε μεταφυσική διάσταση, αλλά ως αυτόν που συμμετείχε στη ζωή των ταλαίπωρων και μπορούσε να τη στηρίξει στις νέες, δύσκολες συνθήκες.

γ. Να διαφωνήσει από την κυρίαρχη χριστιανική αντίληψη (την βασισμένη στο Παύλειο κήρυγμα) ότι η Εκκλησία είναι ένα ενιαίο σώμα. Για τον Μάρκο χρειαζόταν μια οπτική ταξική, δηλαδή διάκριση του minjung λαού από τον συνολικό χριστιανικό πληθυσμό, και τονισμός του έργου του Ιησού, που απέβλεπε στην κοινωνική απελευθέρωση των minjung.

δ. Να υπογραμμίσει τη σταύρωση του Χριστού, ως πράξη παροχής ελπίδας στον λαό minjung, ο οποίος τώρα βρισκόταν σε άπελπι οδύνη.³⁷

³⁶ Hong Jei Lee, ό.π., σ. 277.

³⁷ Hong Jei Lee, ό.π., σσ. 207-209.

Η προσέγγιση αυτή εκτρέφει μια ιδιαίτερα κριτική στάση των θεολόγων Minjung απέναντι στην Θεσμική Εκκλησία η οποία έχει αρνηθεί το απελευθερωτικό μήνυμα του Ιησού, έχει αλλοιώσει το πρόσωπό του κι έχει παραδοθεί στον Μαμωνά. Τη στάση αυτή έχει ανακεφαλαιώσει με αφηγηματικό τρόπο ο ποιητής Kim Chi Ha στο έργο του «Ο Ιησούς με το χρυσό στέμμα» (1978). Έξω από μια εκκλησία στέκει ένα άγαλμα του Χριστού, όπως τον παρουσιάζει η κατεστημένη Εκκλησία, ένδοξο και εξουσιαστικό, με χρυσή κορώνα στο κεφάλι. Κάτω από το άγαλμα βρίσκονται φτωχοί που ζητούν βοήθεια, αλλά οι περαστικοί -πλούσιοι και ιερείς- τους προσπερνούν. Ένας από τους φτωχούς, ένας λεπρός (εκπρόσωπος των απερριμμένων, αλλά και εκπρόσωπος, εν τέλει της Θεολογίας Minjung) σκέφτεται ότι ο Χριστός είναι ο σωτήρας των καλοζωισμένων, ο οποίος και δεν έχει να πει τίποτα στον ίδιο. Παρατηρεί το χρυσό στέμμα και σκέφτεται να το αρπάξει. Τότε ακούει από το άγαλμα τη φωνή του Χριστού, να του ζητά να πάρει πράγματι το χρυσό στέμμα, κι έτσι να Τον απελευθερώσει από την φυλακή στην οποία επί αιώνες Τον έχουν κλείσει. Ο λεπρός όντως αφαιρεί το χρυσό στέμμα από το κεφάλι του Χριστού κι έτσι Τον ελευθερώνει και Τον επιστρέφει στην κοινωνία του με τους εξαθλιωμένους. Ο ιερέας του ναού όμως βγαίνει εκείνη τη στιγμή, φωνάζει, ο λεπρός συλλαμβάνεται, το στέμμα επανατοποθετείται στο κεφάλι του αγάλματος και ο Χριστός ξαναφυλακίζεται³⁸

2. Η κραυγή των οδυνωμένων.

Η Θεολογία Minjung βλάστησε ακριβώς πάνω στα βάσανα του κορεατικού λαού. Έδωσε λοιπόν ιδιαίτερη έμφαση στο περίφημο *han*. Η κορεατική λέξη *han* δεν μπορεί εύκολα να μεταφραστεί σε άλλη γλώσσα. Σημαίνει το αίσθημα αδικίας και αγωνίας, μηδαμινότητας και παραίτησης, πικρίας και εσωτερικευμένης οργής³⁹. Τον όρο εισήγαγε στη Θεολογία Minjung ο εκ των θεμελιωτών της Suh Nam Dong.⁴⁰ Πιθανολογώ ότι το *han* έχει κάτι από την «απόγνωση», για την οποία μας μιλούν κείμενα της νηπτικής μας παράδοσης.

Η Θεολογία Minjung λοιπόν θέλει να εκφράσει το *han* του εξουθενωμένου λαού, το οποίο υψώνεται στον ουρανό όπως υψωνόταν στην Παλαιά Διαθήκη ο στεναγμός των σκλαβωμένων Εβραίων στην Αίγυπτο (Εξ. 2:23), κι όπως υψώνεται στην Καινή Διαθήκη το απλήρωτο

³⁸ Kim Chi Ha, *The Gold-Crowned Jesus and Other Writings* (επιμ. Chong Sun Kim & Shelly Killen), εκδ. Orbis Books, Maryknoll, NY 1978, σσ. 85-131. Βλ. και Huang Po-Ho, «Minjung in the *Oikos* of God. Contributions of Minjung theology and its challenges faced in the 21st century», στο: *Minjung Theology Today*, ό.π., σσ. 168-169.

³⁹ Volker Küster, «God and history in the theologies of liberation. Reading Suh Nam-Dong contrapuntally», *Minjung Theology Today*, ό.π., σ. 26. James E. Palm & Elizabeth M. Bounds, ό.π., σ. 54.

⁴⁰ Yoon Ki Kim, ό.π., σ. 38.

μεροκάματο των εργατών (Ιακ. 5:1-6). Επιπλέον, για τον Suh Nam-Dong, στην παραβολή του καλού Σαμαρείτη το θύμα των ληστών είναι ο ίδιος ο Χριστός, ο οποίος με το βογγητό του εκφράζει το *han*⁴¹. Ο Χριστός, η Θεολογία Minjung και η Εκκλησία ως συνεργοί Του, έρχονται να μην αφήσουν το *han* να ξεσπάσει χαοτικά, εκδικητικά και αυτοκαταστροφικά, αλλά να το μεταμορφώσουν σε *dan*. *Dan* είναι το νηφάλιο ξέσπασμα, η δημιουργική δύναμη του λαού minjung, ο οποίος έτσι παύει να είναι αντικείμενο της ιστορίας, και γίνεται υποκείμενό της, δρων διαμορφωτής της⁴². Κατά λέξη, *dan* σημαίνει «αποκοπή». Στη διαδικασία μεταμόρφωσης του *han*, το *dan* ασκείται τόσο σε ατομικό επίπεδο (άρνηση της τρυφηλής ζωής και της εξάρτησης από τα υλικά αγαθά), όσο και σε συλλογικό (ποιοτική αλλαγή της κοινωνίας). Αυτό πρακτικά γίνεται με τέσσερα βήματα:

α. Αναγνώριση της παρουσίας του Θεού στην ανθρώπινη ζωή,

β. Λατρεία του Θεού και καλλιέργεια της σχέσης μαζί του,

γ. Έμπρακτη εφαρμογή της πίστης, και

δ. Υπερνίκηση των δυσκολιών, σε μια προοπτική μεταμόρφωσης του κόσμου.⁴³

Στη Θεολογία Minjung το κεντρικό ζήτημα είναι η έκφραση και μεταμόρφωση του *han*, και όχι η έννοια της αμαρτίας θεωρούμενη αυτόνομη, ως ατομικό φταίξιμο. Η Θεολογία Minjung δεν αρνείται την κατάσταση αμαρτίας στην οποία βρίσκονται όλοι (ακόμα και ο λαός minjung), αλλά την θεωρεί καρπό του κοινωνικού συστήματος το οποίο εκτρέφει την απληστία, την δίψα για ισχύ, την μανία για ιδιοποίηση των αγαθών που κανονικά θα έπρεπε να είναι κοινά. Παραβλέποντας αυτή τη θεμελιώδη κοινωνική συνάρτηση, ο προσδιορισμός των αμαρτιών και ο χαρακτηρισμός ανθρώπων ως αμαρτωλών δεν είναι παρά μια άδικη και απάνθρωπη ετικέτα, την οποία χειρίζονται όσοι ασκούν εξουσία (εκκλησιαστική και κοινωνική) και με την οποία εξουθενώνουν τους υπεξούσιους και ευρύτερα τους αντιπάλους τους. Οι αμαρτωλοί στην πραγματικότητα έχουν συσσωρευμένο *han*, και ο στιγματισμός τους ως αμαρτωλών απλώς προσθέτει *han*. Για τη Θεολογία Minjung λοιπόν η λύση δεν βρίσκεται στην ατομική ενοχή ή στην

⁴¹ Kwon Jin-Kwan, «The story of Minjung theology and its future», στο: *Minjung Theology Today*, ό.π., σ. 53.

⁴² Ya-Tang Chuang, ό.π., σ. 188. A. Sung Park, ό.π., σσ. 3-4.

⁴³ Peter C. Phan, ό.π., σ. 84.

χορήγηση συγχώρεσης εκ μέρους μιας θρησκευτικής εξουσίας, αλλά στην δυνατότητα του κάθε ανθρώπου να επεξεργαστεί και να μεταμορφώσει το *han* του.⁴⁴

Είναι πρόδηλο ότι οι θεολόγοι Minjung επιχειρούν να απεμπλακούν από θεολογικές αντιλήψεις διαφόρων χριστιανικών ομολογιών, οι οποίες εμφορούνται από ηθικιστικές εννοήσεις της αμαρτίας και από δικανικές εννοήσεις της σωτηρίας. Η επιμονή τους ότι η αμαρτία έχει κοινωνικές συντεταγμένες, θυμίζει ορισμένες Πατερικές θέσεις. Ενδεικτικά αναφέρω τη διαμαρτυρία του αγίου Ιωάννου Χρυσοστόμου: Όταν ένας φτωχός προχωρά σε αδικοπραξία για να επιβιώσει, στην πραγματικότητα ένοχος είναι άλλος· αυτός που δημιουργεί ή συντηρεί τη φτώχεια. «Δεν φρίττετε, δεν κοκκινίζετε από ντροπή, όταν χαρακτηρίζετε κακούργο αυτόν που παλεύει για το ψωμί του; Ακόμα κι αν είναι κακούργος, αξίζει να βοηθηθεί, αφού πιέζεται από την πείνα τόσο πολύ, ώστε αναγκάζεται να κάνει τέτοια πράγματα. Της δικής μας ωμότητας είναι το έγκλημα αυτό».⁴⁵ Παρόμοια καταδεικνύει τη κοινωνική συνάρτηση της αμαρτίας η αφήγηση του αββά Δωροθέου (μέσα 6^{ου} αι.): Δυο κοριτσάκια πουλήθηκαν ως δούλες. Το ένα αγοράστηκε από μια πόρνη και το άλλο από μια μοναχή. Πώς θα αξιολογηθεί, άραγε, η πορεία του καθενός, στη συνέχεια; Ο αββάς κλείνει την αφήγησή του με τη διαβεβαίωση ότι δεν είναι δυνατό ο Θεός να περιμένει τα ίδια κι απ' τα δύο, ούτε είναι δυνατό να κριθούν στο τέλος με τα ίδια κριτήρια⁴⁶.

Ένα καίριο, ωστόσο, σημείο στη σχετική οπτική της Θεολογίας Minjung είναι η σχέση του Θεού και του Χριστού με τη διαδικασία μεταμόρφωσης του *han*· αν δηλαδή ο Ιησούς νοείται ως διδάσκαλος αυτής της μεταμόρφωσης (πράγμα που δίνει έμφαση στην ανθρώπινη αυτοβελτίωση) ή αν αναγνωρίζεται στον Θεό η δυνατότητα να προσφέρει στον άνθρωπο μια ριζικά νέα υπαρξιακή κατάσταση (πράγμα που συνεπάγεται την κοινωνία Θεού κι ανθρώπου, και την θεία χάρη). Ως γνωστό, για την Ορθόδοξη θεολογία η απαλοιφή της αμαρτίας απαιτεί την ενεργητικότητα του ανθρώπου (τη μετάνοια, την πραγματική αλλαγή τρόπου ζωής), αλλά δεν είναι θέμα αυτονομίας του. Είναι ανταπόκριση στη δράση του Θεού. Αλλά η δράση του Θεού δεν αποτελεί δικανική ενέργεια. Η σχέση με τον Θεό δίνει τη δυνατότητα στον άνθρωπο να ανοιχτεί σε ένα πέλαιος ελευθερίας και απεμπλοκής από τα δεσμά των αστοχιών του, δηλαδή σε έναν τρόπο ύπαρξης ο οποίος δεν μπορεί να γεννηθεί από μόνη την ανθρώπινη ύπαρξη. Προς ποια

⁴⁴ *Stories of Minjung Theology. The Theological Journey of Ahn Byung-Muin His Own Words* (μτφρ. & επιμ. Hanna In and Wongi Park), εκδ. SBL Press, Atlanta 2019, σσ. 145-161. Eunsoo Kim, ό.π., σσ. 58-59.

⁴⁵ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εις την προς Ρωμαίους ομιλία ιδ'*, PG 60, 535.

⁴⁶ Αββάς Δωρόθεος, *Έργα ασκητικά*, εκδ. Ετοιμασία, Ι. Μονή Τιμίου Προδρόμου, Καρέας 1986, διδασκαλία 6, 73, σσ. 192-195.

προοπτική λοιπόν κινείται κάθε θεολόγος Minjung, είναι θέμα συγκεκριμένης συζήτησης, και συναρτάται με τον τρόπο εννόησης του Θεού, ζήτημα για το οποίο θα μιλήσουμε παρακάτω.

3. Θεολογία των γεγονότων.

Η Θεολογία Minjung βασίζεται στο ότι ο Θεός δρα μέσα στην ιστορία, δηλαδή δρα μέσα από πραγματικά ιστορικά γεγονότα. Αποστολή της Θεολογίας Minjung λοιπόν είναι να διαβάζει θεολογικά τα γεγονότα, να φανερώνει την παρέμβαση του Θεού μέσα σ' αυτά και να συνεργάζεται με τον δρώντα Θεό.⁴⁷

Αυτό βέβαια δεν είναι ανακάλυψη των θεολόγων Minjung, αλλά θεμελιώδης αλήθεια του Χριστιανισμού. Σύμφωνα με άλλες θρησκείες, για να συναντήσει ο άνθρωπος τον Θεό χρειάζεται να εγκαταλείψει τον κόσμο και την ιστορία, και να μεταβεί σε κάποιον άλλον, «ιερό» χώρο.⁴⁸ Στον Χριστιανισμό, όμως, πεδίο θεοφάνειας γίνεται αυτή καθαυτή η πραγματικότητα του ανθρώπου. Και οι πιστοί αναγνωρίζουν τον Θεό τους ακριβώς ως ελευθερωτή, μέσω, δηλαδή, των πράξεών του. Έτσι τον ομολογεί η Μαριάμ μετά την Έξοδο από την Αίγυπτο (Έξ. 15:21), έτσι η Παναγία όταν πανηγύρισε τα καλά νέα (Λουκ. 1:46-55), έτσι ο πρωτομάρτυρας Στέφανος (Πράξ. 7:2-56). Βάσει αυτής τη θεμελιώδους χριστιανικής αντίληψης, λοιπόν, οι θεολόγοι Minjung είδαν τον Θεό να δρα στους αγώνες για τη δικαιοσύνη. Έτσι είδαν την συνέργεια του λαού Minjung με τον απελευθερωτή Θεό μέσα στις λαϊκές αφηγήσεις, οι οποίες δεν παρουσιάζουν απλώς τα γεγονότα, αλλά τα αφηγούνται, συχνά προσθέτοντας πλοκή, έτσι ώστε ταυτόχρονα να τα ερμηνεύουν.⁴⁹

Η θεολογική ανάγνωση / ανάλυση των αφηγήσεων είναι για τους θεολόγους Minjung το αναγκαίο και επαρκές εργαλείο για την κατανόηση των κοινωνικών προβλημάτων. Σε αντίθεση, μάλιστα, προς άλλα ρεύματα της Θεολογίας της Απελευθέρωσης, θεωρούν ότι η Μαρξιστική ανάλυση δεν έχει να προσφέρει πολλά στην κορεατική συνάφεια, διότι η θεμελιώδης κορεατική ραχοκοκαλιά είναι η εμπειρία του λαού minjung από την καταπίεση, την πείνα, την τυραννία, εμπειρία που υπήρχε πριν από την εισαγωγή του καπιταλισμού στη χώρα. Άλλωστε, μοχλό επανάστασης αποτελεί ο χειρισμός του *han*.⁵⁰

⁴⁷ Andrew Eungi Kim, ό.π., σ. 5. Byung-Mu Ahn, ό.π., σ. 248. Kwon Jin-Kwan, «The story», ό.π., σ. 60.

⁴⁸ Ενδεικτικά βλ. Mircea Eliade, *Το ιερό και το βέβηλο* (μτφρ. Νίκος Δεληβοριάς), εκδ. Αρσενίδη, σσ. 61-102.

⁴⁹ Kwon Jin-Kwan, «The story», ό.π., σσ. 52, 59-60.

⁵⁰ A. Sung Park, ό.π., σ. 11.

Παρόμοια, και άλλες πτυχές του λαϊκού πολιτισμού γίνονται εργαλεία ανάλυσης. Χαρακτηριστικός είναι ο περίφημος χορό με τις μάσκες. Έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον, διότι στις εποχές της καταπίεσης ο χορός αυτός ήταν μια δυνατότητα του λαού να κρίνει την εξουσία. Οι minjung κάλυπταν την αντίστασή τους κάτω από το χιούμορ και συντηρούσαν την ελπίδα μέσω της θυμόσοφης διακωμώδησης της ελίτ⁵¹. Από την άλλη, η γηγενής, σαμανιστική παράδοση γίνεται τρόπος θεολογικής έκφρασης. Ο Χριστός παρουσιάζεται ως ο κατεξοχήν σαμάνος, ο οποίος γνωρίζει πώς να ελευθερώνει και να μεταμορφώνει το *han*.⁵² Το λεπτό και κρίσιμο σημείο εδώ είναι αν θα διατηρηθεί η μοναδικότητα του Ιησού Χριστού (σε σχέση με την οποία τα θετικά προχριστιανικά ή μη-χριστιανικά πολιτισμικά και φιλοσοφικά στοιχεία θεωρούνται προδρομικές παρουσίες ή εκδηλώσεις του σπερματικού λόγου) ή αν, αντιθέτως, θα σχετικοποιηθεί το πρόσωπό του, ερμηνευόμενο απλώς ως μία από τις σημαντικές παρουσίες στην ανθρώπινη ιστορία.

4. Προβλήματα.

Μαζί με το σπουδαίο ενδιαφέρον της για τους ελάχιστους αδελφούς του Χριστού (πρβλ. Ματθ. 25:40), η Θεολογία Minjung εμφάνισε και κάποιες προσεγγίσεις οι οποίες είναι ιδιαίτερα προβληματικές από τη σκοπιά της χριστιανικής θεολογίας. Πέραν μερικών που ήδη επεσήμανα στη ροή του κειμένου μου, σημειώνω αδρομερώς στη συνέχεια τα κυριότερα προβλήματά της.

α. Πρώτα απ' όλα, κάποιες τάσεις της Θεολογίας Minjung γίνονται ακραία συναφειακές. Εξηγώ, υπό ποια έννοια αυτό αποτελεί πρόβλημα. Η χριστιανική θεολογία, για να είναι αυθεντική, οφείλει να είναι συναφειακή, υπό την έννοια ότι η Αλήθεια, το Ευαγγέλιο του Χριστού χρειάζεται να σαρκώνεται στα ανθρώπινα δεδομένα. Η κάθε ανθρώπινη πολιτισμική, κοινωνική, χρονική συνάφεια, δηλαδή, καλείται να γίνει σάρκα του Χριστού. Αυτό ωστόσο στρεβλώνεται όταν η ίδια η συνάφεια θεωρηθεί όχι σάρκα της Αλήθειας, αλλά η Αλήθεια. Στην περίπτωση τέτοιας, ακραίας συναφειακότητας, το Ευαγγέλιο σχετικοποιείται, υποτάσσεται στην συνάφεια και τελικά δεν μπορεί να την κρίνει.⁵³ Ενδεικτικό αυτής της στάσης είναι ότι ο Suh Nam-Dong θεώρησε τις

⁵¹ Hong Jei Lee, ό.π., σσ. 196-197. A. Sung Park, ό.π., σσ. 5-6.

⁵² Byung-Mu Ahn, ό.π., σ. 249. Η Minjung θεολόγος Chung Hyun Kyung παρουσιάζει τον Χριστό ως μητέρα και γυναίκα σαμάνο, για να καταδείξει τη θέση της γυναίκας Κορεάτισσας ως minjung μέσα στους minjung' βλ. Peter C. Phan, ό.π., σ. 116-117. Βλ. και Volker Küster, ό.π., σσ. 109-112.

⁵³ Βλ. τα μελετήματά μου «Η Ορθόδοξη ιεραποστολή και οι ανθρώπινες συνάφειες», *Σύναξη* 144 (2017), σσ. 27-40. «Σάρκα ναι, Σαρκοφάγος όχι! Πολιτισμός και ιεραποστολή, "ιθαγένεια" και "ερώτημα περί της αληθείας". Μια έρευνα στις απαρχές», *Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Επιστημονική Επιθεώρηση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία»*, τ. 6, Πάτρα 2015, σσ. 563-516.

κορεατικές αφηγήσεις σημαντικότερες από αυτές της Βίβλου για την κατανόηση του έργου του Θεού στην Κορέα. Για τον πρωτοπόρο Minjung θεολόγο, φως στη Βίβλο έριχνε η κορεατική εμπειρία. Από την άλλη, όμως, ο Ahn Byung-Mu διαφώνησε με τη θέση αυτή, υποστηρίζοντας ότι αυτό που χρειαζόταν ήταν να έρθει η εμπειρία των Κορεατών στο φως της Βίβλου, κι όχι το αντίθετο. Σωστά, άλλωστε, ο Ahn Byung-Mu επεσήμανε ότι ακόμα και το να θελήσει κάποιος να ερμηνεύσει χριστιανικά την εμπειρία των minjung, σημαίνει ότι ο ίδιος έχει ήδη εμπνευστεί από τη Βίβλο.⁵⁴ Το πρόβλημα της ακραίας συναφειακότητας επισημαίνεται πλέον από σύγχρονους Minjung θεολόγους και μελετητές, οι οποίοι μιλούν για τον κίνδυνο του «επαρχιωτικοποίησης» των συναφειακών θεολογιών.⁵⁵

β. Κάποιοι Minjung θεολόγοι είχαν γνωρίσει τη χριστιανική θεολογία σε σχολές διαφόρων ομολογιών, οι οποίες τόνιζαν την απόλυτη υπερβατικότητα του Θεού και αδιαφορούσαν για το ιστορικό γίνεσθαι. Αντιδρώντας σε αυτή τη (μονοφυσιτική, θα έλεγα) μονομέρεια, ορισμένοι Κορεάτες απέρριψαν το δόγμα καθαυτό, και επικέντρωσαν (με νεστοριανικό, ας πούμε, τρόπο) μόνο στην ανθρωπότητα του Χριστού. Ορισμένοι υποστήριξαν ότι η θεολογία της ενανθρώπισης του Υιού Θεού υπήρξε κατοπινή κατασκευή, η οποία επισκίασε το αρχικό, πολιτικό νόημα του έργου και της σταύρωσης του Ιησού⁵⁶. Για τους θεολόγους Minjung η Βασιλεία, την οποία κήρυξε ο Ιησούς, σημαίνει την επικράτηση της δικαιοσύνης πάνω στη γη.⁵⁷ Παρόμοια, η ανάσταση του Ιησού και οι εμφανίσεις του στους μαθητές κατανοούνται ως σύμβολο ελπίδας, το οποίο θέλησε να δώσει ο Μάρκος στους minjung της Γαλιλαίας (Μάρκ. 6:7), οι οποίοι είχαν απογοητευτεί με την θανάτωσή του στην Ιερουσαλήμ.⁵⁸ Στην οπτική αυτή, η ανάσταση δεν νοείται ως κυριολεκτική νίκη επί του θανάτου (αυτό, κατά τους θεολόγους Minjung, αποτελεί κατοπινή θεολογική επεξεργασία), , αλλά ως νίκη της δικαιοσύνης επί της αδικίας, της βίας και της τυραννίας.⁵⁹

⁵⁴ Ya-Tang Chuang, ό.π., σσ. 182-183.

⁵⁵ Philip L. Wickeri, «The future of theology in Asia. Creating what does not yet exist», στο: *Minjung Theology Today*, ό.π., σ. 218. Jin-Ho Kim, «The hermeneutics of Ahn Byung-Mu. Focusing on the concepts of “Discovery of Internality” and “Otherness of Minjung”», στο: *Reading Minjung Theology*, ό.π., σσ. 13-25.

⁵⁶ Hong Jei Lee, ό.π., σσ. 238-255. Βλ. και Βορρές, σ. 60. Για την σχετικοποίηση, τελικά, του Χριστού, βλ. Volker Küster, *A Protestant Theology of Passion. Korean Minjung Theology Revisited*, εκδ. Brill, Leiden & Boston 2010, σσ. 110-112.

⁵⁷ *Stories of Minjung Theology*, ό.π., σσ. 177-195. Hong Jei Lee, ό.π., σσ. 230-231.

⁵⁸ Hong Jei Lee, ό.π., σσ. 263-264.

⁵⁹ Kwon Jin-Kwan, «The story», σσ. 58, 62.

γ. Παρόμοια αμφισβήτηση έχει δεχτεί και το Τριαδικό δόγμα. Η Θεολογία Mingung ταλαντεύτηκε, κατά κάποιον τρόπο, μεταξύ του Τριαδικού δόγματος (υπό την επίδραση, ιδίως, της Τριαδολογίας του Jürgen Moltmann) και της αμφισβήτησής του⁶⁰. Κυρίαρχη, τελικά, θέση της είναι η πεποίθηση ότι η Καινή Διαθήκη δεν μιλά με σαφήνεια για Θεό Τριαδικό, και δεν έχει νόημα να υιοθετείται η οντολογία η οποία εκλαμβάνει τον Πατέρα, τον Υιό και το Άγιο Πνεύμα ως πραγματικές και διακεκριμένες υποστάσεις. Το Τριαδικό δόγμα θεωρείται νεωτερισμός του 4^{ου} αι. μ.Χ., υπό την επίδραση των ελληνικών οντολογικών κατηγοριών σκέψης. Δεν αποτελεί δηλαδή κυριολεξία, αλλά μόνο μια προσπάθεια ερμηνείας του Θεού. Το σημαντικό για τη Θεολογία Minjung είναι η επικέντρωση στο πρόσωπο και στο έργο του Ιησού, οι δε αναφορές σε Πατέρα και Άγιο Πνεύμα νοούνται ως ενέργειες ή εκφάνσεις του ίδιου (κατά κάποιον τρόπο, όπως φρονούσαν οι αιρέσεις του Τροπικού και του Δυναμικού Μοναρχιανισμού).⁶¹ Η Θεολογία Minjung αναπτύσσει μια θεολογία περί του Αγίου Πνεύματος, εννοώντας το Πνεύμα ως τη δύναμη της ελευθερίας η οποία αμφισβητεί την κατεστημένη Εκκλησία και τις ιδρυματικές, εξουσιαστικές δομές της. Αλλά (στο πλαίσιο της απόρριψης της Τριαδολογίας) δεν δέχεται το Πνεύμα ως πρόσωπο, ως πραγματική και ιδιαίτερη υπόσταση⁶².

Η θεολογική οπτική της Θεολογίας Minjung έχει σημαντικά στοιχεία, όπως την αντίδραση στην αποσύνδεση της πίστης από την καθημερινότητα και από το αίτημα της μεταμόρφωσης της ιστορίας. Ωστόσο ακολουθεί τον δρόμο διαφόρων θεολογιών που παρήχθησαν στον Τρίτο Κόσμο και οι οποίες, σε μια (θεμιτή και επιβεβλημένη, κατ' αρχήν) προσπάθεια να διατυπώσουν την πίστη με τρόπους συμβατούς στον πολιτισμό και τη νοοτροπία της Άπω Ανατολής, σχετικοποίησαν τη θεότητα του Χριστού, την ενανθρώπησή του και την Τριαδικότητα του Θεού, θεωρώντας όλα αυτά επιμέρους πολιτισμικές ερμηνείες του ελληνορωμαϊκού κόσμου.⁶³ Έτσι όμως η θεολογία Minjung απολήγει σε ένα δογματικό νεφέλωμα, το οποίο αποτελεί μια αχρεώστητη ταλαιπωρία, απλούστατα διότι καθαυτό το δόγμα (τόσο το Χριστολογικό, όσο και το Τριαδολογικό) δεν αδιαφορεί για την ιστορία, ούτε αυτομάτως συνηγορεί υπέρ της

⁶⁰ Youjin Chung, *Münster and Minjung. Reading the Anabaptist Münster Kingdom from a Perspective of Korean Minjung (Common People) Theology*, Doctoral Dissertation, University of Stellenbosch 2018, σσ. 181, 222. Για τις διαφωνίες του Ahn Byung Mu με τον Moltmann, ιδίως για το πρόσωπο του Χριστού, βλ. *Stories of Minjung Theology*, ό.π., σσ. 10, 24, 49-50, 98-99.

⁶¹ *Stories of Minjung Theology*, ό.π., σσ. 122, 166. Hong Jei Lee, ό.π., σσ. 227. Για τον Τροπικό και τον Δυναμικό Μοναρχιανισμό βλ. Νίκος Ματσούκας, *Δογματική και συμβολική θεολογία, τ. Β', Έκθεση της ορθόδοξης πίστης*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 83-85, 105, 117.

⁶² *Stories of Minjung Theology*, ό.π., σσ. 163-176. Volker Küster, ό.π., σσ. 86, 118.

⁶³ Βλ. σχετικά Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Έσχατος εχθρός καταργείται... ο Χριστός; Ο "χριστιανικός Ελληνισμός" του π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ και η ιεραποστολή», *Θεολογία* 81.4 (2010), σσ. 313-336.

εκκλησιαστικής εξουσίας. Το δόγμα μιλά για την αυτοπρόσωπη είσοδο του Θεού στην κόσμο και για την αυτοπρόσωπη σύγκρουσή Του με τη δουλεία του θανάτου – κάθε θανάτου (του βιολογικού και του πνευματικού θανάτου, καθώς και της μισαλλοδοξίας και της αδικίας, που αποτελούν εκφάνσεις του θανάτου μέσα στην ιστορία). Η θεανθρωπινότητα του Χριστού όχι μόνο δεν αντιστρατεύεται την έννοια της αλληλεγγύης, αλλά, αντιθέτως, καταδεικνύει την κορυφαία αλληλεγγύη, ενός Θεού αυτοπροσώπως πάσχοντος ή μάλλον συμπάσχοντος με τους αδικημένους ως το τέλος της ιστορίας⁶⁴, όπως έχει διευκρινίσει ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής.⁶⁵ Η Βασιλεία εμπνέει στάσεις ζωής, η δε ανάσταση σημαίνει κυριολεκτικά τη θανάτωση κάθε θανάτου.

Η ΚΑΜΨΗ. ΚΑΙ ΜΕΤΑ, ΤΙ;

Όπως είπα, η Θεολογία Minjung σχηματίστηκε στη δεκαετία του 1970. Συνέχισε το έργο της στη δεκαετία του 1980, αλλά από τη δεκαετία του 1990 άρχισε να βιώνει υποχώρηση. Η κατάσταση στην Νότια Κορέα, αλλά και σε όλο τον κόσμο, άλλαξε. Η παγκοσμιοποίηση έπαιρνε νέες μορφές, με τον χρηματοπιστωτικό καπιταλισμό να γιγαντώνεται. Σε πολιτικό επίπεδο, πολλές χώρες που ως τότε είχαν δικτατορίες, περνούσαν σε δημοκρατική διακυβέρνηση (αυτό συνέβη στη Νότια Κορέα, αλλά και σε χώρες της Λατινικής Αμερικής). Η Θεολογία της Απελευθέρωσης άρχισε να γνωρίζει κάμψη και να κερδίζουν έδαφος θρησκευτικά κινήματα, όπως των Πεντηκοστιανών, τα οποία είχαν σπιριτουαλιστικά / ατομικά και όχι κοινωνικά προτάγματα⁶⁶.

Στη Νότια Κορέα υπήρξε γενική άνοδος του βιοτικού επιπέδου. Τον πληθυσμό άρχισε πλέον να τον σαγηνεύει ο καταναλωτισμός και η τεχνοκρατία, και να δεσπόζει αίσθηση ευμάρειας και επανάπαυσης. Η χώρα άρχισε να ζει μια μεγάλη και διαχρονική αλήθεια: Αν η φτώχεια απειλεί να ρίξει τον άνθρωπο σε απόγνωση, ο πλουτισμός παγιδεύει αλλιώς την ψυχή, εμφανίζοντας την ιδιοκτησία ως πηγή νοήματος στην πράξη, ως θεό. Στη νέα συνάφεια, λοιπόν, η Θεολογία Minjung φάνταζε πια ανεπίκαιρη. Σταδιακά αποσύρθηκε από εκκλησιαστικές κοινότητες και

⁶⁴ Βλ. Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Ο πάσχων Θεός, ο σύντροφος Θεός», *Σύναξη* 129 (2014), σσ. 17-27.

⁶⁵ *Μυσταγωγία του αγίου Μαξίμου του Ομολογητού* (μτφρ. Ιγνάτιος Σακαλής), εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήναι 1973, σσ. 247, 249.

⁶⁶ Για την κρίση στην οποία έπεσε η Θεολογία της Απελευθέρωσης μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, αλλά και για την αναγκαιότητά της σήμερα, βλ. Andrew Eungi Kim, ό.π, σ. 4. Robert Schreiter, «Contexts and Theological Methods», στο: *Christian Mission, Contextual Theology, Prophetic Dialogue. Essays in Honor of Stephen B. Bevans, SVD*, εκδ. Orbis Books, Maryknoll, NY 2018, σσ. 110-111.

θεολογικές σχολές⁶⁷, σε βαθμό να θεωρείται περιθωριακή.⁶⁸ Πολλοί Κορεάτες θεολόγοι των «παραδοσιακών» ομολογιών της ασκούν κατεδαφιστική κριτική, συχνά χωρίς να διακρίνουν μεταξύ θετικών και αρνητικών στοιχείων της, αλλά θεωρώντας την συνολικά επιβλαβή.⁶⁹ Μεταξύ των Χριστιανών της χώρας (οι οποίοι πλησιάζουν το 30% του συνολικού πληθυσμού, πράγμα που σημαίνει ότι είναι ο πολυπληθέστερος θρησκευτικός προσανατολισμός, με τους Βουδιστές να αγγίζουν το 23%, και πάνω από το 46% του συνολικού πληθυσμού να δηλώνουν θρησκευτικά αδιάφοροι) οι Προτεστάντες προηγούνται με σχεδόν 18% και ακολουθούν οι Καθολικοί με 11% και οι Ορθόδοξοι με λιγότερο από 1%.⁷⁰ Οι κυρίαρχες Προτεσταντικές εκκλησίες είναι ιδιαίτερα συντηρητικές.⁷¹ Και βέβαια, μαζί με τις διάφορες χαρισματικές κινήσεις έχει γνωρίσει ιδιαίτερη εξάπλωση το ριζικά αντιχριστιανικό Ευαγγέλιο της Ευημερίας (the Prosperity Gospel, the Gospel of Health and Wealth)⁷², σύμφωνα με το οποίο οι αρεστοί στον Θεό είναι πλούσιοι, όμορφοι και υγιείς, ενώ φτωχοί, άσχημοι και άρρωστοι είναι οι αμαρτωλοί.

Από το 2008 περίπου τα πράγματα, ως γνωστό, πήραν παγκοσμίως νέα τροπή. Ο νεοφιλελευθερισμός σαρώνει την υφήλιο, κονιορτοποιεί το κοινωνικό κράτος και εξατμίζει την πολιτική. Η οικονομική ανάπτυξη συντελείται με διεύρυνση του χάσματος μεταξύ των πολύ πλουσίων και των πολύ φτωχών. Η ταινία «Τα παράσιτα», η οποία βραβεύτηκε το 2019 στο φεστιβάλ των Κανών, αποτυπώνει τα χαρακτηριστικά της οικονομικής ανάπτυξης, η οποία συνοδεύεται από ταξικές αντιθέσεις και (πράγμα πολύ σημαντικό) από τον μηδενισμό ο οποίος πολιορκεί την κορεατική κοινωνία⁷³.

⁶⁷ *Minjung Theology Today: Contextual and Intercultural Perspectives* (επιμ. Jin-Kwan Kwon & Volker Küster), εκδ. Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig 2018.

⁶⁸ Kwon Jin-Kwan, «The story», ό.π., σ. 59.

⁶⁹ Yoon Ki Kim, ό.π., σ. 37.

⁷⁰ «South Korea: Religious demography», *Pew-Templeton Global Religious Features*, http://www.globalreligiousfutures.org/countries/south-korea/#/?affiliations_religion_id=0&affiliations_year=2010®ion_name=All%20Countries&restrictions_year=2016

⁷¹ Hong Jei Lee, ό.π., σσ. 145-146.

⁷² Sarah Eekhoff Zylstra, «Why Christianity quit growling in Korea» (14-5-2019), <https://www.thegospelcoalition.org/article/christianity-quit-growing-korea/>

⁷³ Βλ. ενδεικτικά Χρήστος Μήτσης, «Παράσιτα» (18-10-2019), <https://www.athinorama.gr/cinema/article/parasita-2538179.html>

Με όλα αυτά τα δεδομένα, σήμερα σημειώνεται κάποια αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για το χριστιανικό κοινωνικό ενδιαφέρον,⁷⁴ και μια προσπάθεια ανοίγματος νέων προοπτικών, πέρα τόσο από την ατομοκεντρική θρησκευτικότητα, όσο και από τα δογματικά ολισθήματα της Θεολογίας Minjung⁷⁵. Σήμερα οι ίδιοι οι θεολόγοι Minjung επιχειρούν να επαναπροσανατολίσουν τη θεολογία τους και να διατυπώσουν νέες προτάσεις, για τη νέα κοινωνική συγκυρία. Ενδεικτικά αναφέρω δύο συλλογικούς τόμους αναστοχασμού, οι οποίοι εκδόθηκαν σχετικά πρόσφατα, το 2013 [*Reading Minjung Theology in the Twenty-First Century. Selected Writings by Ahn Byung-Mu and Modern Critical Responses* (επιμ. Yung Suk Kim & Jin-Ho Kim), εκδ. Wipf and Stock, Eugene 2013] και το 2018 [*Minjung Theology Today. Contextual and Intercultural Perspectives* (επιμ. Jin-Kwan Kwon & Volker Küster), εκδ. Evangelische Verlagsanstalt GmbH, Leipzig 2018, εισηγήσεις διεθνούς συνεδρίου για τη Θεολογία Minjung και τον πρωτοπόρο Suh Nam-Dong το 2014].

Από τα θέματα τα οποία επανεξετάζουν οι θεολόγοι Minjung, βασικά είναι τα εξής:

α. Ο υπερβολικός τοπικισμός και ο εγκιβωτισμός της Θεολογίας Minjung στην κορεατική συνάφεια. Πλέον προτείνεται, η θεολογία αυτή να ανοιχτεί, ώστε να κομίζει απελευθερωτικό μήνυμα σε όλη την Άπω Ανατολή ή και σε όλη την οικουμένη. Επισημαίνεται ότι και ο ιδρυτής της θεολογίας Minjung Suh Nam-Dong επιθυμούσε παγκόσμιο ρόλο της,⁷⁶ ο δε συν-θεμελιωτής της Ahn Byung-Mu την έβλεπε ως θεολογία εναλλακτική προς τη Δυτική θεολογία⁷⁷. Η σημερινή θεολογία Minjung, λοιπόν, οφείλει να αντιμετωπίσει αυτή την εσωτερική αντίφασή της, τη διελκυστίνδα μεταξύ τοπικού χαρακτήρα και οικουμενικού οράματος.

β. Η φυσιογνωμία του λαού minjung. Πλέον επισημαίνεται ότι υποκείμενο της ιστορίας δεν είναι αυτομάτως κάθε μέλος των καταπιεσμένων στρωμάτων, και ότι ο «όχλος» δεν φέρει αυτομάτως μεσσιανικό ρόλο. Χαρακτηριστικά (και σε διαφωνία προς τον Ahn Byung-Mu) επισημαίνεται ότι το νόημά της η αποστολή του Χριστού δεν το αντλούσε από το θέλημα του «όχλου», αλλά από το θέλημα του Θεού. Στην πράξη, πραγματικά minjung δεν είναι αναπόδραστα κάθε φτωχός, αλλά ο φτωχός που αντιστέκεται στο σύστημα.⁷⁸ Ο «όχλος» αδιάκοπα αντιμετωπίζει τον κίνδυνο να γίνει

⁷⁴ Sarah Eekhoff Zylstra, ό.π.

⁷⁵ Eunsoo Kim, ό.π., σσ. 61-63.

⁷⁶ Suh Kwang-Sun David, ό.π., σ. 22.

⁷⁷ Kwon Jin-Kwan, «The story», ό.π., σ. 57.

⁷⁸ Lee In-Mee, «Rethinking the term “priest of Han” in the case of the Sewol Ferry disaster», στο: *Minjung Theology Today*, ό.π., σσ. 117, 121.

όχλος των Ιεροσολύμων, που ζήτησε από τον Πιλάτο τη σταύρωση του Ιησού (Μάρκ. 15:13-14).⁷⁹ Στα χρόνια του Χριστού (επισημαίνεται) δεν επρόκειτο για δύο «όχλους» με διαφορετικούς μεταξύ τους προσανατολισμούς (ο «όχλος» της Γαλιλαίας από τη μια, ο «όχλος» της Ιερουσαλήμ από την άλλη), αλλά για έναν «όχλο», ο οποίος άλλαζε, κατά περίπτωση, διαθέσεις⁸⁰. Άλλωστε, οι καταπιεσμένοι πάντα διατρέχουν τον κίνδυνο να υιοθετούν την οπτική των καταπιεστών τους. Έτσι, η θεολογία Minjung χρειάζεται επιπρόσθετα να εργαστεί, ώστε να αποκαθάρει τις περίφημες αφηγήσεις minjung από την οπτική των κυρίαρχων τάξεων, η οποία έχει παρεισφρήσει και σε αυτές⁸¹.

γ. Ο προσδιορισμός των σημερινών αποκλεισμένων. Μέσα στις τρέχουσες συνθήκες οικονομικής ανάπτυξης, χρειάζεται να εντοπιστούν οι νεόπτωχοι, οι οποίοι θυσιάζονται στον βωμό της εν λόγω ανάπτυξης. Ως τέτοιοι εντοπίζονται πλέον όσοι αδυνατούν να επιβιώσουν με part-time εργασία, οι άνεργοι ακόμα και υψηλής μόρφωσης, οι μετανάστες, οι γυναίκες που υποχρεώνονται να εργάζονται στη βιομηχανία του σεξ, οι κάτοικοι των υποβαθμισμένων περιοχών οι οποίοι και υφίστανται πολλαπλάσια την οικολογική κρίση⁸². Ιδιαίτερη σημασία έχει το ενδιαφέρον για την θέση των γυναικών (οι οποίες συχνά υφίσταντο αδικία και εντός των κόλπων του λαού minjung και συνιστούν τους minjung των minjung)⁸³, καθώς και για τους πολλούς οι οποίοι δεν πλήττονται μεν από την κλασική φτώχεια, αλλά εξανδραποδίζονται από την τεχνοκρατία και κατακυλούν σε μηδενισμό και σε έλλειψη οιοδήποτε νοήματος.⁸⁴

Το όλο θέμα, όπως και το ευρύτερο ζήτημα της αναγκαιότητας της Θεολογίας της Απελευθέρωσης μέσα στα νέα, τρέχοντα δεδομένα, είναι ανοιχτό. Το στοίχημα για την Θεολογία Minjung είναι να αναμορφωθεί και να ανανεωθεί αντλώντας από την δυναμική της εκκλησιαστικής παράδοσης, και να συμβάλει σε μια μαρτυρία οικουμενική.

⁷⁹ Kwon Jin-Kwan, «Introduction», ό.π., σσ. 9-10.

⁸⁰ David Arthur Sánchez, «Ambivalence, mimicry, and the *Ochlos* in the Gospel of Mark», στο: *Reading Minjung Theology*, ό.π., σσ. 134-147.

⁸¹ Byung-Mu Ahn, ό.π., σ. 249.

⁸² Andrew Eungi Kim, ό.π., σ. 2.

⁸³ Choi Soon-Yang, «Apophysis of women's subjectivity. Toward a postcolonial-feminist understanding of Minjung», στο: *Minjung Theology Today*, ό.π., σσ. 95-112. Peter C. Phan, ό.π., σ. 84.

⁸⁴ Ya-Tang Chuang, ό.π., σ. 192.